

AZ OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIA HADEREJÉNEK TÁBORI CSENDŐRSÉGE

A dualizmus időszakában a hadügy minden kétséget kizáróan a közös érdekeltségű viszonyok csoportjába tartozott.⁸⁰⁰ Ennek alapján ugyan az uralkodó kompetenciájába tartozott a tábori rendfenntartás szolgálatának a témája, hiszen az uralkodó kizárólagos joga volt a dualista államalakulat hadereje feletti „vezérlés” (Leitung), „vezénylet” (Führung) és „belsőszervezet” (Innere Organisation). A belsőszervezeti jogba pedig beletartozott a kinevezés, a szervezet meghatározása, a szolgálati nyelv megállapítása mellett a fegyelmezés is.⁸⁰¹ Az uralkodó ezen jogosultságai ugyan kiterjedtek a teljes fegyveres erőre – azaz a haditengerészetre, a közös hadseregre, valamint a Magyar Királyságban a honvédségre és a népfelkelésre, továbbá az Osztrák Császárságban a Landwehrre és a Landstrumra – azonban a honvédség és a népfelkelés esetében az államfői intenciók a honvédelmi miniszter ellenjegyzésével érvényesülhettek.⁸⁰²

A haderőre vonatkozó uralkodói jogosultságok tehát erőteljesek voltak, azonban Ferenc Józsefnek katonáért és pénzért a két társország parlamentjéhez kellett fordulnia. E téren került előtérbe Magyarország és a Magyar Királyi Csendőrség szerepe a véderő tábori csendőri szolgálatának tekintetében. A magyarországi katonamegajánlással foglalkozó törvény már 1867-ben úgy fogalmazott, hogy „Az állítandó újoncok egyedül magyar ezredekbe soroztassanak be”.⁸⁰³ A későbbiek során alkotott katonamegajánlási törvények is hasonló szellemben szabályozták a témakört, bár – a speciális képzettségű személyek esetében – kivételt is lehetővé tettek.⁸⁰⁴

Ez a törvényi kitétel nem azt jelentette, hogy a Magyarországról besoroltak kizárólag a Magyar Királyi Honvédség, illetve a népfelkelés kötelékében teljesíthettek szolgálatot. A közös hadsereg ezredei – hasonlóan a Magyar Királyi Honvédség ezreideihez – katonai kerületekhez kapcsolódtak. Az Osztrák-Magyar Monarchia 112 katonai kerületből állt, amelyből 61 az Osztrák Császárság, 47 a Magyar Királyság, 4 pedig Bosznia-Hercegovina területén helyezkedett el. Egy katonai kerület területén lakók mindig ugyanazon ezred személyi állományának az utánpótlását alkották. A magyar ezred elnevezés pedig nem azt jelentette, hogy az ott szolgálatot teljesítő személyi állomány nemzetisége is magyar volt, hanem csupán magyarországi illetőséget, mivel a vegyes

⁸⁰⁰ A magyar Korona országainak és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról szóló 1867. évi XII. törvénycikk.

⁸⁰¹ Zogler Ivan: Der staatsrechtliche Ausgleich Zwischen Österreich und Ungarn. Leipzig, 1911. 119-121. o.

⁸⁰² Galántai József: A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák-magyar dualizmus 1867-1918. Kossuth Kiadó, Budapest, 1985.

⁸⁰³ A magyar ezredek kiegészítésére szükségelt újoncok megajánlásáról 1867. évi IX. törvénycikk

⁸⁰⁴ A magyar ezredekhez 1868. évben szükséges újoncok megajánlása tárgyában született 1868. évi XXVII. törvénycikk, a véderőről szóló 1868. évi XL. törvénycikk; Utasítás a Császári és Királyi Hadsereg tábori csendőre számára. Budapest, 1905, Pallas.

nemzetiségű lakossággal rendelkező katonai kerületektől a sorozható férfi lakosság is vegyes nemzetiségi összetételű volt.⁸⁰⁵

A tábori csendőrség tekintetében azonban a helyzet eltért a megszokottól. Nem egyszerűen arról volt szó ugyanis, hogy a besorozott civil lakosságot békeidőben felkészítették a szükséges hadi teendők ismeretére illetve gyakorlására, amit a tartalékosok háború esetén a bevonultatásuk nyomán alkalmazhattak. A tábori csendőrség kötelékében lényegében a csendőr testületek személyi állományába tartozókat kívánták alkalmazni. Ennek az volt a fő oka, hogy egyedül az Osztrák-Magyar Monarchia csendőrségeiben szolgálatot teljesítők rendelkeztek olyan ismeretekkel, illetve gyakorlattal, amely alkalmassá tette őket arra, hogy – némi továbbképzés nyomán – tábori csendőri szolgálatot eredményesen láthassanak el.⁸⁰⁶

Mivel a haderőn belüli rend fenntartása a csapatok hadrafogható képességének egyik nélkülözhetetlen feltétele, ezért a tábori csendőrségnél szolgálatot teljesítő személyek kiválasztása és kiképzése a háborúra való felkészülés egyik fontos elemét alkotta.⁸⁰⁷

A tábori csendőrség esetében fontos szerepet játszott a nyelvtudás is. A soknemzetiségű Osztrák-Magyar Monarchia jellegéből fakadóan, az ezredek szolgálati nyelve eltérő volt. Az ezredek szolgálati nyelvét az a nyelv alkotta, amelyet azon a területen beszélt anyanyelvként a lakosság, ahonnan az ezred személyi állományát sorozták.⁸⁰⁸ A Magyar Királyi Csendőrség kötelékében szolgálatot teljesítő csendőröknek is beszélniük kellett – a magyar mellett – azt a nyelvet is, amit a szolgálati helyükön a lakosság anyanyelvként beszélt.⁸⁰⁹

A tábori csendőrök esetében azonban ez a nyelvismeret kevésnek bizonyult. A tábori csendőri szolgálatot ugyanis alapvetően nem az alegységekhez, illetve egységekhez, hanem inkább a magasabb egységekhez tervezték. Márpedig a magasabb egységek parancsnokságai nem tükrözték sem a dualizmust, sem pedig a lakosság nemzetiségi összetételét. Itt a szolgálati nyelv egyértelműen a német volt, illetve az egységparancsnokságokon szolgálatot teljesítő tisztek esetében is nélkülözhetetlen volt a német nyelvtudás, mivel másként a felettes szervezetükkel aligha lettek volna képesek érdemben kommunikálni. Az Osztrák-Magyar Monarchia közös hadseregbeli ezredeit 33 gyalogos- és 8 lovashadosztályba sorolták. A honvéd ezredeket 8 gyalogos- és 2 lovashadosztályba szervezték. A Landwehr ezredeket pedig 8 gyaloghadosztályba csoportosították. A hadosztályok feletti vezetés pedig már egységes volt. A teljes szárazföldi haderőt 16 hadtestparancsnokság, a hadtestparancsnokságokat pedig 6. hadseregpáncsnokság irányítása alá helyezték.⁸¹⁰ A tábori csendőrség döntő többségét

⁸⁰⁵ Berkó István (szerk.): A Magyar Királyi Honvédség története 1868-1918. Budapest, 1928.

⁸⁰⁶ Utasítás a tábori csendőrök számára. Budapest, 1878.

⁸⁰⁷ Utasítása tábori csendőrség részére kérdésekben és feleletekben. Várnay. Budapest, 1894.

⁸⁰⁸ Zachar József: Az osztrák-magyar haderő rendfenntartó szerepe az első világháború idején. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis), 1994. 5. sz. 7-12. o. A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „Háború, forradalom, trianon” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

⁸⁰⁹ Parádi József: A Magyar Királyi Csendőrség szolgálati tevékenysége. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis), 2011. 24. szám 91-99. o. A tanulmány korábbi változata 2009. december 3.-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „Csendőrség Ausztria-Magyarországon, illetve Ausztriában és Magyarországon 1849-2005” című XXIV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

⁸¹⁰ Berkó István: A magyarság a régi hadseregben. Budapest, 1926.

ezekhez a parancsnokságokhoz tervezték. Ezért tehát elengedhetetlen volt a tábori csendőrök esetében a német nyelvtudás.

Az Osztrák-Magyar Monarchia hadvezetésének a figyelme nem véletlenül fordult a csendőrség felé. A haderőn belüli rendfenntartói teendők színvonalas ellátása terén a csendőrség már Európa szerte komoly eredményeket ért el. A csendőr testület már a napóleoni haderőben is bevált. A hadra kelt sereg tábori rendfenntartói teendőit a német haderőben is csendőrök látták el. A francia és a német haderőben a csendőrség tábori rendfenntartói szervezetként történő alkalmazására jó „ajánlólevél” volt ahhoz, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiában is a csendőrséggel oldják meg a tábori rendfenntartói feladatokat.⁸¹¹

Nem csupán a külföldi tapasztalatok, hanem a monarchiai előzmények is arra sarkalták a haderő vezetését, hogy a csendőrséggel valósítsák meg a véderőn belüli rendfenntartási feladatokat. 1815-ben — amikor Lombardia visszakerült a HABSBERG-birodalomhoz — már felmerült a tábori rendfenntartói szolgálat csendőrség által történő megvalósításának a gondolata. A lombardiai csendőrség létszáma azonban elégtelennek bizonyult ennek a feladatnak az ellátására. Végül is a lombardiai csendőrségtől csupán egy lovas századot vezényeltek háború idején rendfenntartási céllal az itáliai hadsereghez. A hadsereghez vezényelt csendőr alakulat feladatát alkotta:

- a kémek felderítése;
- az utánpótlás felügyelete;
- a fosztogatások megakadályozása, a fosztogatók elfogása;
- a polgári lakosság kifosztásának és bántalmazásának megakadályozása;
- hadifoglyok kísérése;
- szökések megakadályozása;
- raktárok felügyelete;
- a menekülő katonák összegyűjtése és újra harcra indítása;
- sebesültszállító járművek védelme stb.⁸¹²

1848-ban Radetzky tábornagy az olaszországi Habsburg-hadsereg parancsnoka ezen a rendszeren változtatott. Felállított egy „küldönc vadász testületet” (Botenjäger Corps) és egy „törzs dragonos osztályt” (Stabs Dragoner Divizion) a tábori rendfenntartói teendők végzésére. A vadásztestület és a dragonos osztály összlétszáma 509 fő volt.

A csendőrségnek a haderőn belüli rendfenntartói feladatokba történő bevonása tekintetében újabb változásra akkor került sor, amikor – a neoabszolutizmus rendszerének kiépítése kapcsán – létrehozták a teljes HABSBERG-birodalom területére kiterjedő csendőrséget. Az országos hatáskörű és központi vezetés alatt álló csendőr szervezet létrehozásának jogi alapját az összbirodalmi oktrojált alkotmány tartalma biztosította, melynek 36. paragrafusa rögzítette, hogy „a birodalom belső biztonságának őrzése birodalmi ügy”⁸¹³ 1849.V.30.-ára készült el a birodalmi belügyminisztériumban az indítvány a neoabszolutista rendszer csendőrségének a létrehozására. A javaslatot Alexander BACH belügyminiszter terjesztette elő az államfőnek.⁸¹⁴ Ennek nyomán Ferenc

⁸¹¹ Rektor Béla: A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története. Clevelenad, OHIO, USA, 1980, Árpád Könyvkiadó Vállalat. 140-142.p.

⁸¹² A Magyar Királyi Csendőrség Zsebkönyve. Csendőrségi Lapok Szerkesztősége. Budapest, 1905, 224. o.

⁸¹³ Reichsgesetzblatt, Nr. 150/1849.

⁸¹⁴ Zachar József: Az Osztrák-Magyar Monarchia örökös tartományainak rendvédelmi testületei. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis), 1991. 1. szám 17-29. o. A tanulmány korábbi változata 1990.

József uralkodói paranccsal rendelte el 1849. június 8-án a csendőrség felállítását.⁸¹⁵ A birodalmi csendőrség főfelügyelői posztjára pedig az uralkodó 1849. szeptember 17-i hatállyal báró Johann Franz Kempen von Fichtenstamm altábornagyot nevezte ki. A testület működését az uralkodó 1850.I.18.-án ideiglenes törvénnyel szabályozta.

A csendőrség nem az egyetlen rendvédelmi szervezet volt a neoabszolutizmus elve mentén újjászerveződő Habsburg-birodalomban. A rendőrségeket is egységesítették és centralizálták. A rendőri központosításnak pedig már voltak előzményei a Habsburg-birodalomban. Az állambiztonsági feladatkör intézményesítése gyakorlatának kezdete 1749-re tehető, amikor az udvarban Erkölcserendészeti és Könyvellenőrző Bizottságot hoztak létre.⁸¹⁶ Ebből a szervezetből jött létre az 1753-ban az alsó-ausztriai tartományi kormány alárendeltségébe helyezett, de birodalmi hatáskörrel rendelkező Rendészeti Hivatal. A hivatal feladatköre fokozatosan gyarapodott, melynek eredményes ellátása érdekében 1775-től a helyőrségekben a városi közrendet biztosító Katonai Rendészeti Őrség-ek jöttek létre. Ezen szervezetek hatékony irányítása érdekében hozták létre 1782-ben a Rendőr-főigazgatóságot, amelyet 1789-ben Rendészeti Kormányirodára, majd 1793-ban – központi rendőrhatalósággént – Udvari Rendőri Hivatallá fejlesztettek. E mellett 1798-ban a birodalom vezetése új hatóságot hozott létre Udvari Cenzúra Bizottság levezetéssel, amelyet 1801-ben egyesítettek a központi rendőrhatalósággal. Az új szervezet Udvari Rendőri és Cenzúra Hivatal elnevezéssel működött az 1848. március 28-i feloszlásáig. Ezt követően teendőit átmenetileg a Császári és Királyi Kancellária II. ügyosztálya, később pedig az uralkodó által kinevezett osztrák kormány belügyminisztériuma vette át. A központi vezetés alá helyezett rendőrségnek tehát történelmi gyökerei voltak az örökös tartományokban. Ezekre a hagyományokra támaszkodva építették ki a neoabszolutizmus rendőrségét. A neoabszolutizmus rendőrségét megalapozó reformra 1850-ben került sor, amikor az uralkodó az 1850. június 10-én és 1850. december 10-én kibocsátott uralkodói intézkedésében szabályozta a témakört.⁸¹⁷

E rendelkezések nyomán – tudatos rendvédelmi rendszerépítő tevékenység eredményeként – alakult ki a neoabszolutizmus két pilléren nyugvó rendvédelmi struktúrája. E rendszerben az egyik pillért a csendőrség, a másik pillért pedig a rendőrség alkotta. A rendőrség hatásköre a városokra, a csendőrségé pedig a vidékre terjedt ki. A tartományokban a helytartósági székhelyeken rendőrigazgatóságok működtek, irányítva a tartományi rendőrséget. A városokban császári-királyi városkapitányságok, alárendeltségükben pedig a körzeti székhelyeken rendőrbiztosok működtek. A rendőrség

április 4-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „A magyar rendvédelem testületei és az önkormányzati szervezetek kapcsolata 1848-1945” című I. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

⁸¹⁵ Reichsgesetzblatt Nr. 272/1849.

⁸¹⁶ ZACHAR József: Az osztrák rendvédelmi modell történelmi gyökerei. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis), 1999. 10. szám 202-206. o. A tanulmány korábbi változata 1998. szeptember 22.-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „A nyugati rendvédelem hatása a XIX-XX. századi magyar rendvédelemre” című X. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

⁸¹⁷ Zachar József: Tradíció és folyamatosság az osztrák rendvédelmi szerveknél. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis), 1992. 3. szám 65-74. o. A tanulmány korábbi változata 1991. szeptember 29.-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „Tradíció és korszerűség” című III. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

szervezeti felépítése és a személyi állomány függelmi viszonyrendszere nem volt katonai. Ezzel szemben a csendőrség személyi állományának a belső függelmi viszonyrendszere, a rendfokozati struktúrája, a szervezeti felépítése katonai volt. A csendőrség működési területe a vidéket foglalta magába. A csendőrség és a rendőrség birodalmi szintű összefogása és irányítása céljából hozta létre Ferenc József – az 1852. április 25-i nyílt parancsával, az uralkodó közvetlen alárendeltségében – a Legfelsőbb Rendőrhatóságot, melynek az élére azt a báró Johann Franz KEMPEN von Fichtenstamm altábornagyot nevezte ki aki a csendőrség főparancsnoka is volt, meghagyva a csendőr főparancsnoki tisztségét is.⁸¹⁸ A neoabszolutizmus birodalmi rendvédelmi rendszere fejlődésének logikus következménye volt, hogy a haderőn belüli rendfenntartói teendők végzését a csendőrségre bízták. A tábori csendőrség kialakulásának tehát nem csupán a kedvező külföldi minták képezték az indítékát, hanem a Habsburg-birodalom nyugati felének a fejlődési folyamatából is következtek, hiszen a csendőrséget eleve elit fegyvernemként hozták létre. 1855. április 21-én legfelsőbb elhatározással a Habsburg-haderőn belüli rendfenntartói szolgálat ellátását a csendőrségre bízták.⁸¹⁹

A neoabszolutizmus ezen egységes honvédelmi és rendvédelmi rendszere azonban nem állta ki az idő próbáját. A vesztes itáliai háború nyomán kialakuló belpolitikai válság Bach és Kempen bukását eredményezte. Ennek következtében pedig az uralkodó elrendelte a Legfelsőbb Rendőrhatóság feloszlását, bár a birodalmi csendőrséget megőrizte. A csendőrség szervezetét azonban hol karcsúsították, hol pedig gyarapították. Ettől azonban a tábori csendőri teendőit a szervezet el tudta látni.

A kiegyezéssel azonban a Magyar Királyságban a csendőrséget politikai megfontolások miatt megszüntették. A magyar vezetés ugyan elismerte a csendőrség eredményeit a közbátorság létrehozása és fenntartása terén, azonban a neoabszolutizmus más olyan szervezeteihez hasonlóan, amelyek politikai rendőri feladatokat is megvalósítottak nem kívánt átvenni.⁸²⁰ Hiába osztotta fel Ferenc József 1867.III.2.-ával az egységes birodalmi csendőrséget magyar ciszlajtániai csendőrségre. A magyar Szent Korona alá tartozó területeken – Erdély és Horvátország kivételével – a Habsburg-csendőrséget 1867. május 8-án feloszlatták.

A hadseregben azonban a tábori rendfenntartói szolgálatot a továbbiakban is a csendőrség látta el, bár utánpótlása a dualista államalakulat Osztrák Császárságában megmaradt csendőr szervezetre korlátozódott. 1867-től azonban a haderő belső rendfenntartói teendőinek az ellátására a személyi állományt ismét a hadsereg tagjai közül válogatták ki, mivel a csendőr kerületek létszáma már nem tette lehetővé a hadseregben való szolgálatellátást.

A Magyar Királyi Csendőrség felállításával új helyzet állt elő az Osztrák-Magyar Monarchiában.⁸²¹ 1888.V.20.-án a közös hadügyminiszter levélben kérte a Magyar Királyság honvédelmi miniszterét arra, hogy a Magyar Királyi Csendőrség személyi állományát is igénybe vehesse tábori csendőri szolgálat ellátására. Báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter⁸²² annak ellenére tett eleget a kérésnek, hogy azzal szemben

⁸¹⁸ Reichsgesetzblatt Nr. 166/1852.

⁸¹⁹ Csapó Csaba: A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914. Pro Pannónia Kiadói Alapítvány. Pécs, 1999. 135. o.

⁸²⁰ Deák Ágnes: Egy régi politikai rendszerváltás és az államrendőrség 1867. Történelmi Szemle. 2007. 352-353. o.

⁸²¹ 1881/II.tc. a csendőrség legénységi állományának kiegészítéséről. ; 1881/III.tc. a közbiztonsági szolgálat szervezéséről.

⁸²² Fejérváry Géza (1862-) báró (Josefstadt, Csehország 1833.III.15 – Bécs 1914.IV.25.) tényleges katonatiszt, a Mária Terézia-rend lovagja, tábornok, gyalogsági tábornok, testőrkapitány, honvédelmi minisztériumi

alkotmányossági aggályai voltak. A csendőrség haderő általi igénybe vételével báró ORCZY Béla belügyminiszter⁸²³ is egyetértett. Ily módon 15 tiszt és 124 csendőr tábori csendőri szolgálatának az igénybe vételére nyílt lehetősége a haderőnek. Ehhez kapcsolódóan pedig elkészültek a tervek a magyar és a horvát csendőrség háborús igénybe vételére is. A megállapodás szerint az Osztrák-Magyar Monarchia haderejének a Magyar Királyságban állomásozó hadtesteihez a Magyar Királyi Csendőrség, az Osztrák Császárság területén diszlokáló hadtestekhez a császári csendőrség, a Horvátországba telepített hadtesthez a Magyar Királyi Horvát-szlavón Csendőrség, a 15. és a 16. hadtestekhez pedig a bosznia-hercegovinai csendőrség személyi állományába tartozó csendőröket osztották be.

A századfordulón új tábori csendőri szabályzat kiadására is sor került. E szolgálati ág feladatait már korábban — viszonylag korszerű módon — szabályozták a francia-porosz háború tapasztalatait feldolgozó tábori csendőri utasításban.⁸²⁴ Ezért a korábbi szabályzatban foglaltaknak az új helyzethez igazítására került sor az új tábori csendőri szabályzatban.⁸²⁵ A szabályzatban foglaltakból tananyag is készült.⁸²⁶

A megállapodás, mozgósítási tervek és a szabályzat, valamint a tananyag létrejötte nyomán kerülhetett sor az érintett személyi állománynak a tábori csendőri szolgálatra történő szisztematikus felkészítésére.

A tábori csendőrség felkészítése oly módon történt, hogy a haderő minden páros évben a lovas csendőrök részére 6 hetes, minden páratlan évben pedig a gyalogos csendőrök számára négy hetes tanfolyamot szervezett. A kiképzés során tereptan, térképolvasás, vázlatrajzolás, küldönc-, futár- és jelentőszolgálat ismereteket tanultak, továbbá hadseregszervezet és vonatszolgálati ismereteket is oktattak a számukra. A lovasok pedig ezen túlmenően úgynevezett „lóügyi ismeretek” tantárgy oktatásában is részesültek. Békeidőben a háborús időszakra tervezett tábori csendőri létszám kétszeresét képezték ki.⁸²⁷

A tábori csendőrök szolgálati feladatai négy csoportra oszlottak:

- a hadra kelt seregben és a hadtáp körletekben a tábori rendészeti szolgálat ellátása;
- vezérkari tiszteknek menetre, elszállásolásra, hírszerzésre vonatkozó ügyködéseinél, szemre vételezéseinél való segédkezés;
- karhatalmi segédkezés;
- futár-, küldönc-, fontosabb kísérő-, valamint különleges biztonsági szolgálat.

A tábori csendőrség tagjai a katonai ör jogait gyakorolhatták. Ebből fakadóan jogukban állt a: figyelmeztetés, megintés, rendreutasítás, feljelentéssel vagy elfogással való

államtitkár 1872.XII.26-1884.X.28., honvédelmi miniszter 1884.X.28.-1903.VI.27., a király személye körüli miniszter 1892.X.24.-1892.XI.19., földművelésügyi miniszter 1894.VI.10.-1894.VII.16., a király személye körüli miniszter 1895.I.15.-1895.I.18., miniszterelnök 1905.VI.18.-1906.IV.8., a király személye körüli miniszter 1905.VI.18.-1906.IV.8., pénzügyminiszter 1905.IV.18.-1906.III.6.,

Bölonyi József: Magyarország kormányai 1878-1975. Akadémia Kiadó. Budapest, 1978, 231. o.

⁸²³ Orczy Béla báró (Pest, 1823.II.16.-Bécs 1917.II.7.) bölcsészdoktor, jogi doktor, okleveles ügyvéd, a szabadságharcban nemzetőrkapitány, közös külügyminisztériumi osztályfőnök, 1890-től főkamarmester, a király személye körüli miniszter 1879.IX.25.-1890.XII.24., honvédelmi miniszter 1882.VIII.20.-1882.X.4. és 1884.I.1.-1884.X.28., közmunka. És közlekedésügyi miniszter 1886.IX.19.-1886.XII.29., belügyminiszter 1887.II.11.-1889.III.22., országbíró 1895.II.7.-1917.II.7.

Bölonyi József: Magyarország kormányai 1878-1975. Budapest, 1978, Akadémia Kiadó. 268. o.

⁸²⁴ Utasítás a tábori csendőrök számára. Budapest, 1878.

⁸²⁵ Szervi határozványok és szolgálati utasítás a Császári és Királyi Hadsereg tábori csendőrsége számára. Pallas. Budapest, 1905. (Magyar fordítás, az eredeti német nyelvű szabályzat a kilencvenes években jelent meg.)

⁸²⁶ Utasítás a tábori csendőrség részére kérdésekben és feleletekben. Szeged, 1894.

⁸²⁷ Szakály Sándor: A magyar tábori csendőrség története 1938-1945. Budapest, 2000. Ister. 15. o.

fenyegetés, elővezetés, elfogás, bilincs alkalmazása, fegyverhasználat.⁸²⁸ Tisztekkel, illetve tisztek által vezetett alakulatokkal szemben a tábori csendőrségnek – tetten érés esetének a kivételével – intézkedési jogosultságuk nem volt.

A tábori csendőröket – a csendőrségtől, a tábori csendőrség vezetése céljából, a haderőhöz vezényelt – csendőrtisztek vezették és ellenőrizték. A tábori csendőrség önálló szervezettel, a katonai hierarchiához csatlakozva, azonban annak önálló elemeként tevékenykedett. A tábori csendőrök alakulatai azonban az illetékes vezérkari osztályok közvetlen irányítása alatt álltak, szervezetszerű tábori csendőrtiszti előjáróik korlátozott „közigazgatási szemlejoggal” rendelkeztek.

A tábori csendőri szolgálat jellege eltért a csendőrség szokásos szolgálatától. Ebből fakadóan nagyobb teher hárult a tábori csendőrökre és a családjukra egyaránt, e terhek financiai vonzatait a pótléki rendszer keretében igyekeztek ellensúlyozni.⁸²⁹

A tábori csendőri teendőket ellátó csendőrök csendőrségi egyenruhájukban és fegyverrel látták el feladataikat. A Magyar Királyi Csendőrség egyenruházata nem egyezett meg a Magyar Királyi Honvédség öltözetével. A kiindulási alapot a neoabszolutizmus császári csendőrségének az uniformisa jelentette. Innen ered a jellegzetes csendőr kalap is, amelyet eredetileg a Habsburg-haderő vadász alakulatainak a tagjai viseltek. E jellegzetes fejfedőt a vadász alakulatoknál idővel mással cserélték fel, a magyar csendőrségnél azonban megmaradt. A császári csendőrség öltözkéivel vette át a magyar kormány a közös hadügyminisztertől az erdélyi csendőr ezredet. Első intézkedésként az egyenruha ékítményeit cserélték le a honvédségnél rendszeresített ékítményekre. Ezt követően az első világháborúig több változtatáson esett át a Magyar Királyi Csendőrség egyenruhája.⁸³⁰ A változtatások arra irányultak, hogy a Magyar Királyi Honvédségnél bevált öltözeti elemek és személyi felszerelési tárgyak váltsák ki a korábbiakat. Ily módon a korszerűsítés a nemzeti jelleg hangsúlyozását is elősegítette, egyben pedig takarékosabb megoldást is jelentett, hiszen a homogenizáció költségkíméléshez vezetett.⁸³¹ Az anyaszervezetük egyenruháján viselték a tábori csendőrök – a haderőben egységes megkülönböztető jelzésüket – a fekete-sárga karszalagot.⁸³²

A dualizmuskori Magyar Királyi Csendőrség rendszeresített fegyverzete a karabély, pisztoly és a kard volt. Karabéllyal a csendőr legénységet látták el. Az 1876-ban átvett erdélyi csendőrség még Lorenz-féle karabéllyal rendelkezett. Ez azonban már akkoriban is elavultnak számított, hiszen a Magyar Királyi Honvédséget felállításakor Wrendl karabélyokkal szerelték fel. 1870-től a pandúrokat is hátultöltős puskákkal látták el. Az erdélyi csendőrkerület működési területére betörő román rablóbandák pedig modern hátultöltős puskákkal és forgópisztolyokkal rendelkeztek. Az erdélyi csendőrség számára 800 darab 1872 M Frühwirth karabélyt rendelt a kormány, melyet a gyártó cég 1878-ban

⁸²⁸ Szuhay Imre: Tábori csendőri szolgálat 100 év előtt. Csendőrségi Lapok. 1926. 22. szám. 730-732. o.

⁸²⁹ E pótlékok közé tartozott a szállásilleték, tábori lótapilleték, tábori felszerelési járulék, készülségi és hadi pótdíj, élelem- kenyér- és dohányilleték stb.

⁸³⁰ Gergely Endre: A Magyar Királyi Csendőrség öltözete 1876-tól a világháborúig. Csendőrségi Lapok. 1935. 4. szám 104-107. o.

⁸³¹ Ságvári György: Csendőr és rendőr egyenruhák a dualizmuskori Magyarországon. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis), 1993. 4. szám 161-169. o. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29.-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „A dualista Magyarország rendvédelme” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

⁸³² A Magyar Királyi Csendőrség története. (Stádium, Budapest, 1933. Különlenyomat) Csendőrségi Lapok, 1933. 4. szám 110-117. o.

szállított. Az 1881 után felállított csendőr kerületek legénységét már a Frühwirth karabélyok továbbfejlesztett változatával, az 1874 M Kropatschek ismétlődő karabéllyal látták el. A testületnél még rendszerben álló Frühwirth karabélyokat teljes egészében 1887-ben cserélték fel Kropatschek karabélyokra. 1905-ben pedig a Kropatschek karabélyokat 1895 M Mannlicher karabélyokra cserélték. A mannlichereket a budapesti fegyvergyárból rendelték meg.⁸³³

Pisztollyal a tiszteket és a lovasokat látták el. Először 1877-ben került 255 darab forgópisztoly az erdélyi csendőrséghez az orosz-török háború során felszámolt szervezkedés kapcsán. A Magyar Királyi Csendőrség országos kiépítése során pedig a testületet KIRNER József budapesti puskamíves által bemutatott Constabulary forgópisztolyt rendszeresítették, amely nagy valószínűséggel a belga Ancion-Marks cég alapfegyverének változata lehetett. A tisztek számára azonban Leopold Gasser bécsi fegyvergyártó által gyártott 1872 M hatlövetű Gasser gyalogtiszi forgópisztolyt rendszeresítettek. 1895-ben a tisztek Gasser forgópisztolyát is lecserélték a csendőr lovasság számára már korábban rendszeresített forgópisztolyra. Ezt a forgópisztolyt utóbb csendőrségi forgópisztolynak nevezték, amit 1912-ben a Frommer Rudolf által tervezett öntöltő pisztollyal cseréltek fel. A Frommer féle pisztolyok a Fegyver- és Gázkészülékek Gyárának soroksári úti üzemében készültek. Ezt a fegyvert a háború után cserélték fel egy újabb kivitelű Frommer pisztolyra.⁸³⁴

A Magyar Királyi Csendőrség személyi állományát karddal is felszerelték. A magyar csendőrség kiépítése során az erdélyi csendőrséggel átvett kardot tartották meg, amely az 1851-ben rendszeresített gyalogcsendőr szablya volt. A csendőr lovasság számára pedig a honvéd lovassági szablyát rendszeresítették.⁸³⁵

A karabéllyal szuronyt is rendszeresítettek a csendőrségnél. Ez a szurony azonban eltért a haderőben bevezetettől, mivel a csendőrségi szurony hosszabb volt és teljes hosszában kiélezték.

A haderő utánpótlásának nehézségei nyomán azonban az első világháború időszakában a csendőröktől bevonták a Mannlicher karabélyokat és azokkal a frontra indulókat szerelték föl. A csendőrök pedig az orosz hadseregtől zsákmányolt karabélyokat kapták meg. Az általánossá váló anyagihiányból fakadóan a csendőrök egyenruhájának az utánpótlása sem vált biztosíthatóvá, ezért a haderő elérhető uniformisát, az úgynevezett csukaszürke egyenruhát viselték.⁸³⁶

Az első világháború kitörésekor mintegy 800 csendőr vonult be tábori csendőri szolgálatra, őket – rövid időn belül – újabb százak követték. Sajnálatos módon azonban a hátszág és a haderő csendőri szolgálatának a tervezése és a tervekben foglaltak megvalósítása olyan alapvető kívánnivalókat hagyott maga után, amely lényegében lehetetlenné tette a csendőri szolgálat eredményes ellátását.

A hátszágban a háború éveiben szünetelt a csendőrség személyi állományának a pótlása. Ebből fakadóan a hadsereghez irányított csendőrök helyét póttartalékosokkal töltötték fel. Ők azonban a csendőrségi szolgálat ellátására nem kaptak kiképzést és az erőnléti, illetve egészségi állapotuk sem volt minden tekintetben kielégítő.

⁸³³ Lugosi József: A rendvédelmi testületek fegyverei 1868-1918. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis), 1993. 4. szám 152-160. o. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29.-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „A dualista Magyarország rendvédelme” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

⁸³⁴ A Magyar Királyi Csendőrség maroklófegyverei 1881-1945. Magyar Honvéd, 1992. 33-34. szám

⁸³⁵ Lugosi József – Temesvári Ferenc: Kardok. Zrínyi, Budapest, 1988.

⁸³⁶ Parádi József: A határszéli csendőrség 1891-1914. Budapest, 1984.

A haderőhöz bevonultatott csendőrök egy része pedig nem a tábori csendőrség kötelékében teljesített szolgálatot, hanem alparancsnoki beosztásba helyezték őket az elesett bajtársak helyére, mivel — előképzettségükből fakadóan — erre kiválóan alkalmasak voltak. Azonban ha mindnyájan tábori csendőri szolgálatot láttak volna el, akkor is kevesen lettek volna a tábori csendőri teendők eredményes végrehajtására. Az Osztrák-Magyar Monarchia 1.5 milliós hadereje számára mintegy 2000 fő tábori csendőrt terveztek. Igaz ugyan hogy békeidőben a tervezett létszám kétszeresét készítették fel a tábori csendőri teendőkre, azonban még ez a létszám is messze elmaradt a kívánatostól. Ezért a haderő vezetése kénytelen volt a haderő legmegbízhatóbb tagjait tábori csendőri szolgálatra vezényelni. Összességében mintegy 22 100 fő látott el tábori csendőri szolgálatot az Osztrák-Magyar Monarchia haderejében.⁸³⁷ Ennek a létszámnak a döntő többsége a számra meghatározott feladatok ellátására nem volt felkészítve. Jobb esetben valamilyen „gyorstalpaló” eligazítás jellegű felkészítést kapott. Ilyen körülmények között nem csoda, hogy a monarchiai tábori csendőri szolgálat nem állt a helyzet magaslatán.⁸³⁸

Az első világháború során a tábori csendőrség működése kevésbé hatékonyságának nem az volt az oka, hogy a hadseregen belüli rendfenntartás teendőit a csendőrség látta el, hiszen más haderőkben is a haderőn belüli rendfenntartás teendői e testülettípusra hárultak. A francia csendőrség például eredményesen valósította meg a tábori biztonsági teendőit. Az Osztrák-Magyar Monarchia társországaiban, illetve a Bosznia-hercegovinában működő csendőrségek személyi állományának a tábori csendőri szolgálatra vezényelt tagjai jól felkészültek voltak. Maga a rendszer volt azonban alultervezett. Gyakorlatilag a haderő belső rendjének a fenntartására szükséges létszám 1/10-ét sem tervezték. Ez olyan végzetes vezetési hibának bizonyult, amely nem csupán a tábori csendőrség, hanem a hátszági csendőrségek tevékenységét is fokozatosan ellehetetlenítette.

⁸³⁷ Farkas Márton: *Katonai összeomlás és forradalom 1918-ban. A hadsereg szerepe az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásában.* Akadémia, Budapest, 1969.

⁸³⁸ Pinczés Zoltán: *A tábori rendészetről I-V. Csendőrségi Lapok, 1924.* 1. szám 7-8. o., 2. szám 5-7. o. 3. szám 4-6. o., 4. szám 5-8. o., 5. szám 5-9. o.